

Ministerieel besluit tot voorlopige bescherming als monument van de Onze-Lieve-Vrouw van Groeningekapel in Kortrijk

Rechtsgronden

Dit besluit is gebaseerd op:

- het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013, artikel 6.1.1;
- het besluit van de Vlaamse Regering van 25 juli 2014 tot delegatie van beslissingsbevoegdheden aan de leden van de Vlaamse Regering, artikel 6, 1°;
- het besluit van de Vlaamse Regering van 2 oktober 2019 tot bepaling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse Regering, artikel 8, §1, 2°.

Procedurestappen en vormvereisten

Dit besluit kwam tot stand volgens de procedurestappen en de vormvereisten, beschreven in:

- het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013, artikel 6.1.1 tot en met 6.1.8,
- het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014, artikel 6.2.1.

De volgende procedurestappen en vormvereisten zijn vervuld:

- de erfgoedwaarden zijn onderzocht;
- de resultaten van het onderzoek zijn opgenomen in een beschermingsdossier.
- advies over de bescherming van het onroerend goed werd gevraagd aan:
 - het college van burgemeester en schepenen van Kortrijk op 2 maart 2022,
 - de departementen of agentschappen van de Vlaamse overheid bevoegd voor omgeving, mobiliteit en openbare werken en landbouw en visserij op 2 maart 2022,
 - de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed op 2 maart 2022.
- de behandeling van de adviezen is opgenomen als bijlage bij dit besluit.
- de zakelijkrechthouders zijn op de hoogte gebracht van het ontwerp van de voorlopige bescherming op 2 maart 2022.
- de zakelijkrechthouders gaven geen opmerkingen.
- de behandeling van de opmerkingen van de zakelijkrechthouders is opgenomen als bijlage bij dit besluit.

Motivering

Het monument Onze-Lieve-Vrouw van Groeningekapel is van algemeen belang wegens de volgende erfgoedwaarden:

- de historische waarde:

De kapel werd opgericht in 1832 naar aanleiding van de hernieuwde interesse in de Guldensporenslag. De gerespecteerde Kortrijkse amateur historicus Jacques Goethals-Vercruyse was reeds vanaf het einde van de achttiende eeuw op zoek naar de geschiedenis van zijn stad. Hij bracht de legende van de verschijning van het wonderbaarlijke ivoren beeldje van Maria met het Kind Jezus dat in 1302 bewaard werd in de Groeningeabdij terug onder de aandacht. De verschijning zou het leger van ambachtsslui dat in Kortrijk verzameld was geholpen hebben de Guldensporenslag tegen het verzamelde Franse leger te winnen.

De verschijning behoort tot de legendevorming achteraf maar de plaats waar de veldslag plaatsvond is precies gekend en het feit dat de kapel net hier werd opgericht, dichtbij de toenmalige Cisterciënzerinnenabdij van Groeninge, geeft haar een belangrijke contextwaarde. De hernieuwde belangstelling voor de slag kwam tegelijk met de nieuwe nationale tendensen die overal in Europa vorm kregen. De nieuwe staat België kon zich verzekeren van een rijk en roemrucht verleden dank zij een bloedige veldslag tegen Frankrijk. De bevolking herinnerde zich overigens goed de Franse revolutie, de omgang met de kerkelijke goederen, de opgelegde laïcisering en de verwarrende jaren nadien met Napoleontische oorlogen en de opgelegde organisatie van de maatschappij. De Guldensporenslag werd een breed gedragen symbool van de prille onafhankelijkheid van België en kreeg zijn weerslag in de Romantiek via literatuur, plastische kunsten en dus ook via de architectuur.

Opmerkelijk aan de kapel is dat het niet alleen een vroeg signaal was van de zoektocht naar ankerpunten voor de Belgische onafhankelijkheid; de keuze voor de neogotiek was eveneens een versterking of verdieping van die historische argumentatie. De gotiek als verwijzing naar de Middeleeuwen, de glorierijke tijd van de steden in Vlaanderen en hun opvallende bouwwerken, een manifest van de christelijke waarden versus de revolutionaire vernielingen. De eigenaar van de kapel kiest ook bewust voor de historische connotatie: de herberg op de hoek, toebehorend aan dezelfde eigenaar kreeg de naam "Den Pelgrim van Groeninghe". Met de dubbele verwijzing naar de Guldensporenslag slaagde men er in om de geschiedenis van de nieuwe natie te symboliseren. In dezelfde beweging werd de Guldensporenslag door sommigen verbonden met de katholieke traditie in Vlaanderen, tevens een verwijzing naar het loskomen van het protestantse Nederland. Later in de negentiende eeuw groeit de Guldensporenslag voor velen uit tot een bij uitstek nationalistisch symbool van Vlaamse ontvoogding, anderen zagen de strijd als een symbool van de overwinning van het proletariaat op de aristocratie.

De historische waarde is niet te onderschatten gezien de representativiteit en de zeldzaamheid van een zeer vroeg gedateerd herdenkingsmonument voor de Guldensporenslag.

- de architecturale waarde:

De architectuur van de kapel ondersteunt niet enkel de historische waarde, zij heeft zelf ook een belangrijke architecturale waarde. Een kapel, gebouwd in 1832, is eerder zeldzaam in Vlaanderen. Het grootste deel van dergelijke kapellen die in Vlaanderen werden opgericht en tot op heden bewaard zijn, dateren van na 1850. Kapellen zijn architecturaal dikwijls interessant: de kleine schaal en de relatief beperkte kost van een kapel maakt het voor de burger mogelijk een ornamentiek te kiezen die aansluit bij de geldende smaak van die tijd of ze geven uitdrukking aan de persoonlijke voorkeur van de oprichter. In de eerste helft van de negentiende eeuw werden gebouwen niet of amper in gotische stijl opgetrokken. De kapel is daarop een beredeneerde uitzondering.

De gotische bouwkunst maakte sinds de late middeleeuwen deel uit van het stedelijk landschap in Vlaanderen. Tot in het begin van de zeventiende eeuw werden laat- of nagotische gebouwen opgetrokken en was de bevolking met deze architectuur vertrouwd; tot het smaakoordeel verschoof naar de modieuze "klassieke" architectuur. Maar ondanks de nieuw- en vernieuwbouw die gedurende de twee eeuwen daarop de steden transformeerden, bleven vele van de grote gotische bouwwerken overeind. Zonder ooit echt weggeweest te zijn werd de gotiek terug geïntroduceerd in de 18de eeuwse tuinkunst en trad de typische ornamentiek schoorvoetend binnen als decoratief element in gebruiksvoorwerpen en architectuur. Enkele van die vroege voorbeelden doken ook op in Vlaanderen tijdens de eerste decennia van de negentiende eeuw. De neogotiek brak pas echt door in de tweede helft van de negentiende eeuw, met de architectuur van onder meer Jean-Baptiste Bethune voorop. Tegelijk werd deze stijl niet alleen een architecturaal middel maar het symbool van de herwonnen kracht van het christelijke katholieke geloof. Bisschoppen zoals Delbecque (Gent) en Malou (Brugge) propageerden de nieuwe architectuur.

De kapel heeft een belangrijke architecturale waarde gezien de bijzondere plaats die zij inneemt in de architectuurgeschiedenis van België in het algemeen en in de ontwikkeling van de neogotische bouwkunst, in het bijzonder de zeldzame vroege, romantisch geïnspireerde neogotiek. Ze bleef ook na de verbouwing in 1867-1868 als dusdanig herkenbaar.

Daarnaast laat het interieur ook een voorbeeld zien van de rijpere neogotiek die weerspiegeld wordt in de – voor een kleine kapel – vrij rijke polychromie en het meubilair.

Naar architectuurtypologie kan men ook over een zeldzame kapel spreken: een betreedbare kapel uit die periode is op zich al opmerkelijk. De meeste kapellen die heden bewaard zijn dateren van na 1850.

- De culturele waarde

Kleine betreedbare kapellen werden opgericht door individuen, families of kleine gemeenschappen. Ze geven uitdrukking aan persoonlijke religieuze noden of aan de religieuze beleving van een gemeenschap. De Onze-Lieve-Vrouw van Groeningekapel is specifiek opgericht door Felix Dujardin om de Guldensporenslag te herdenken en verwijst zo naar een politieke en historische overtuiging. Nadien groeide de kapel echter wel uit tot een volkskundig symbool omwille van de verering van Onze-Lieve-Vrouw van Groeninge en de ontvoogding van de "gewone Vlaming". Dat resulteerde in de optochten en gebedsmomenten die zich in en rond de kapel hebben afgespeeld.

DE VLAAMSE MINISTER VAN FINANCIËN EN BEGROTING,
WONEN EN ONROEREND ERFGOED BESLUIT:

Artikel 1. De volgende onroerende goederen worden voorlopig beschermd als monument: Onze-Lieve-Vrouw van Groeningekapel, Harelbeeksestraat zonder nummer, bij het kadaster bekend als: Kortrijk, 3de afdeling, sectie B, perceelnummer 88v4.

Het plan met de aflijning en de plaats van aanplakking van het bericht over het openbaar onderzoek is opgenomen als bijlage bij dit besluit.

De fotoregistratie van de fysieke toestand van het monument is opgenomen als bijlage bij dit besluit.

Art. 2. De erfgoedwaarden van het monument zijn:

- 1° de historische waarde;
- 2° de architecturale waarde;
- 3° de culturele waarde.

De erfgoedelementen en de erfgoedkenmerken van het monument zijn:

Beschrijving van de kapel

De kapel, toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw van Groeninge, is een kleine zeshoekige betreedbare kapel.

Exterieur: De kapel werd aan vijf zijdes ingebouwd. De kapel is opgetrokken in baksteen en heeft een vrijstaande gevelzijde aan de straatzijde in pleisterwerk. De twee zijdes die de gevelzijde flankeren zijn deels aan het zicht onttrokken door de muur van de omgevende bebouwing, de drie overige zijdes, heden aan het zicht onttrokken door de omgevende bebouwing, zijn in baksteenmetselwerk dat gekalkt werd en/of beschilderd. Aan de zuidoostelijke en zuidwestelijke zijde waren er blinde spitsboognissen.

De nis zelf is nog steeds bezet met pleister. Het geheel toont meerdere afwerkingslagen in kalk en/of verf. De bovenzijde van de zijmuren zijn recht afgewerkt en dragen geen dak. De oorspronkelijke kroonlijst en dakstructuur werden in het verleden verwijderd. Het zeshoekig baksteengewelf bevindt zich zonder dak onder het huidige woonblok.

De voorgevel aan de straatzijde laat aan beide zijden een stukje van de zijgevels zien. Deze zijn heden afgewerkt met een vlakke pleister. Boven de in pleister uitgewerkte licht overkragende kroonlijst werd een zinken deklijst aangebracht met ronde kraal. Onder de kroonlijst werd een spitsboogfries met zes boogjes aangebracht waarvan de penantjes op een getrapt klosje of een kleine console lijken te steunen. Boven de spitsbogen werd in reliëf een cartouche aangebracht met de het jaartal 1302. Tussen de spitsboogfries en de spitsbooglijst is er een gepleisterd gevelveld waarop de restanten van een banderol zichtbaar zijn. Ouder fotomateriaal laat zien dat daarop de tekst was aangebracht: "O.L.V. Van Groeninghe B.V.O", heden moeilijk zichtbaar. Centraal in de straatgevel is een ranke spitse deuropening waarboven een spitsboogvormige halfcirkelvormig geprofileerde lijst die de spitsboogroning volgt tot aan de rechte dagkanten en dan horizontaal wegloopt tot aan de gevelzijden. Onder de lijst zit een egaal gepleisterd gevelvlak waarvan de afwerkingslaag doorloopt op de dagkanten. Op dit gevelvlak zijn nog sporen van een geschilderde steenimitatie. Onderaan is er een hardstenen plint. De dorpel komt gelijk met de plint en bestaat eveneens uit hardsteen.

Het schrijnwerk van de deur is verzorgd uitgewerkt: Bovenaan in het spitsboogvlak is er een vast bovenlicht. Daarin werd een vierblad in houten maaswerk aangebracht, met twee grote bladpunten onderaan en twee kleinere boven. In dit maaswerk zit helder figuurglas. Onderaan het venster wordt het spitsboogvlak afgelijnd door een houten geprofileerde waterlijst. Daaronder is symmetrische vleugel deur, met bovenaan twee open rondboogvlakken waarachter telkens een openklappend raam zit. De openingen zijn voorzien van smeedwerk. Onderaan de deur zijn er twee rechthoekige deurpanelen.

Interieur

De interieuropbouw is verfijnd: de zijden zijn uitgewerkt als spitsboogvlakken van waaruit een fijn baksteen gewelfje gevormd wordt. De gewelfvlakken komen bovenaan samen in een gewelfsleutel. Interieurelementen: In het interieur is een altaartje dat

bestaat uit een houten predella uitgevoerd als een gepolychromeerd antependium waarop een tekst en wapenschilden geschilderd zijn. Men kan dit als een vast onderdeel van de kapel beschouwen gezien het specifiek tot dat doel en voor deze plaats werd ontworpen. Op de predella staat een in hout gesculpteerd en gepolychromeerd drieledig retabel dat opgevat is als een kerkinterieur. Het centrale deel werd uitgewerkt als baldakijn met een halve zeshoekige gotische torenspits op zuilen met koolbladkapitelen, met fries, pinakels, bladhogels en een bekronende kruisbloem. Onder het baldakijn hoorde een replica van het miraculeuze 13de eeuwse ivoren beeldje van Onze-Lieve-Vrouw van Groeninge thuis, maar dit is heden niet meer aanwezig. Als achtergrond voor de presentatie van de afwezige madonna is nog steeds de vlamme mandorla in gepolychromeerd hout te zien. Enkele van de rayonerende vlammen ontbreken. De zijpanelen van het retabel bestaan uit rechthoekige vlakken, bekroond met horizontaal lijstwerk en een kleurrijke geometrisch gesculpteerde bovenrand, opgevat zoals een vorstkam. Het rechthoekig vlak bevat een geprofileerde spitsboognis waarin de schildering van gestileerde witte lelies. De pilasters en zuilenbundels die het retabel verticaal structureren hebben onderaan een plint. Opvallend zijn de twee metalen muurkastje op de zijmuren met een dito deurtje waarin figuurglas. Bovenop bekroont een neogotisch ijzeren randje, zoals een vorstkam, het kastje. De binnenmuren en interieurelementen van de kapel zijn polychroom afgewerkt. Er zijn veel details van de schilderingen losgekomen en sommige zijn moeilijk herkenbaar. Het programma van de polychromie bestond uit een geschilderde vaalgroene lambrisering met ruitvormige donkerkleurige sjablonen waarin afwisselend een gestileerde bloem en een klauwende leeuw. Bovenaan wordt deze strook afgezoomd met een door een gele bies omgeven oranjekleurige band waarin geometrische figuren. Daarboven zijn de muren egaal blauwkleurig geschilderd met sporadisch zwarte sjablonering van een gestileerde gotische letter M en heraldische lelies. Het gewelf is blauw geschilderd, bezaaid met gouden sterren en omzoomd met gele biezen. Het antependium van de predella is zwart met beige/wit opschrift:

"In t Jaer ons Heren 1302
op Sint Benedectus daeh in
hoijmaent was de strijt te Curtijke
en zijn dood gebleven omtrent 21000 Mn
waer onder 63 Hertogen, Graeven en 1800
Baender-Heren en Edelen
R.I.P."

In de vier hoeken staan de wapenschilden van Kortrijk, Ieper, Brugge en Gent met hun namen op een banderol. Verder staan er her en der teksten op banderol:

"Onze Lieve Vrouw van Groeninghe bid voor ons"
"Van zier en kwellingen bewaer ons"

De gewelfsleutel is verdeeld in zes driehoeken overeenkomstig de gewelfvlakken en toont op ieder driehoekje een sjabloon van een zwarte heraldische leeuw op een gouden veld.

Achter het altaar en onder bestaande (afgeschilferde verflagen zijn oudere lagen en teksten zichtbaar.

Art. 3. De beheersdoelstellingen voor het monument zijn:

- 1° het consolideren van de bestaande toestand.
- 2° het verdient aanbeveling om bij gebeurlijke onderhoudswerken aan de kapel verder onderzoek van de verflagen op binnenmuren en buitengevel te doen. Dit kan dan de leidraad vormen bij een mogelijke restauratie.
- 3° het is aanbevolen om mogelijke restauratieve ingrepen steeds vakkundig uit te voeren op basis van nauwgezet onderzoek.

Art. 4. De zakelijkrechthouder en de gebruiker houden het monument in stand en onderhouden het door:

- 1° Het monument als een goede huisvader te beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen te nemen tegen schade door brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- 2° de toestand van het monument regelmatig te controleren;
- 3° regulier onderhoud uit te oefenen;
- 4° onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen te nemen in geval van nood.

Art. 5. Een toelating is vereist voor de volgende handelingen aan het monument:

- 1° het uitvoeren van de volgende handelingen aan of in het interieur:
 - a) het uitvoeren van destructief materiaaltechnisch onderzoek;
 - b) het uitvoeren van structurele werken en het toevoegen van nieuwe elementen;
 - c) het verwijderen, vervangen, toevoegen van interieurdecoratie;
 - d) het pleisteren, schilderen of herschilderen van binnenmuren en gevels van de kapel;
 - e) aanpassingswerken aan de elektrische installatie.
- 2° het uitvoeren van de volgende handelingen aan of in het exterieur:
 - a) het plaatsen, slopen, verbouwen of heropbouwen van een constructie;
 - b) het verwijderen, vervangen, wijzigen of verstevigen van constructieve elementen;
 - c) het pleisteren, cementeren, schilderen of herschilderen van de gevels van de kapel;
 - d) het herstellen van de kroonlijst;
 - e) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van buitenschrijnwerken, deuren, ramen, luiken, poorten, inclusief de al dan niet figuratieve beglazing, beslag, hang- en sluitwerk.

Er is geen toelating vereist voor:

- 1° regulier onderhoud;
- 2° passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen in geval van nood.

Brussel,

De Vlaamse minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed,

Matthias DIEPENDAELE